

Література

1. Половникова С. О. Розписний список Чернігівської фортеці 1682 р. // Чернігівська старовина. - Чернігів, 1992. - С. 91.
2. Васюта О.О., Коваленко В.П., Кондратьєв І.В., Коновченко І.М., Моця О.П., Овчаров М.В., Парацій В.М., Ситий Ю.М. Науковий звіт про археологічні роботи 1996 р. на території смт. Батурин Бахмацького району Чернігівської області // НА ІА НАН України № 1996/2.
3. Васюта О., Кобець О., Коваленко В., Луценко Р., Мезенцев В, Ситий Ю., Черненко О. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця” в смт. Батурин Бахмацького р-ну Чернігівської області в 2001 р. // Науковий архів ІА НАН України. – № 2001/47. – С. 33 – 53; Кобець О., Коваленко В., Луценко Р., Мезенцев В, Моця О., Семенченко Б., Ситий Ю., Хамайко Н. Науковий звіт про археологічні роботи 2002 р. на території смт. Батурин Бахмацького р-ну Чернігівської обл. // НА ІА НАН України № 2002 /145. – С. 47 – 61.
4. Сас П.М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – Киев, 1989. - С. 38 –42.
5. Простантинова В. В. Косторезная мастерская первой половины XVIII в. на Черниговском детинце //Тезисы Черниговской областной научно-методической конференции, посвященной 20- летию Черниговского архитектурно-исторического заповедника Чернигов. – Чернигов, 1987. - С. 49 – 50.

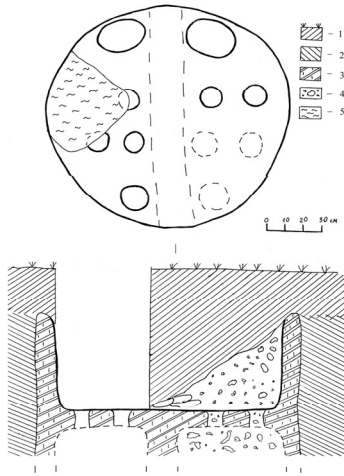
Анатолій Щербань (Опішне Полтавської області),
старший науковий співробітник Національного музею
-заповідника українського гончарства в Опішному кандидат історичних наук

Залишки гончарного горна з Диканьки (Полтавщина)

Диканька славна своєю історією. Але в ній лишилося багато невивчених сторінок. Зокрема, нині мало відомо про повсякденне життя широких верств диканчан у часи козаччини. Розкрити це питання можуть археологічні й архівні матеріали. На жаль, і ті й інші досі системно не вивчалися. Тому донині світло на окремі аспекти цього надзвичайно цікавого питання проливають лише випадкові знахідки.

Однією з найбільш цікавих решток гончарного виробництва, що зберігаються тривалий час, є залишки споруд, в яких випалювали вироби – горнів. Мешканці Диканьки згадують про кілька їхніх знахідок. Всі вони розташовуються на території, обмеженій ставками: Дзюбиним, Сільським і Острівком. Цей куток здавна називався Ковалівкою, був своєрідним ремісничим осердям Диканьки, де мешкали ковалі, гончарі і, ймовірно, представники інших спеціальностей, пов'язаних з використанням вогню. Їхня робота була пожежонебезпечною. Тому такі майстри селилися поза межами центральних частин населених пунктів, біля водойм чи струмків. Дослідження залишків споруд, пов'язаних з вищезгаданими виробництвами, може розповісти про те, що виготовляли майстри (і, відповідно, використовували споживачі), якою була тогочасна технологія...

На жаль, досі жодної такої споруди науково не було досліджено.

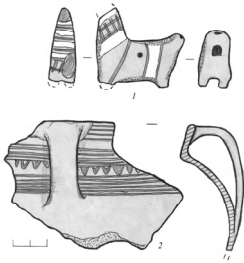
Мал.1. Схематичний план досліджених решток горна Диканька, Полтавщина. Середина XVIII ст. (?). 1: сіро-чорний ґрунт з окремими знахідками XIX-XX століть; 2: жовто-бурий материковий суглинок; 3: прожарений суглинок стінок та череня посудної камери; 4: заповнення посудної камери горна зі значними включеннями перепаленої глини та фрагментів гончарний виробів; 5: перекоп 1920 – 1940-х років. Малюнок Анатолія Щербаня

Натрапляючи на їхні рештки під час будівельних робіт, господарі садиб, як правило, не звертаються за консультаціями до науковців. Відповідно, безцінна інформація про давні ремесла не стає надбанням громадськості. Унікальним винятком є випадкова знахідка, що трапилася 2011 року на садибі диканського священика о. Павла. Його родина не лише зацікавилася знахідкою, але й повідомила про неї співробітників Диканського краєзнавчого музею. На жаль, повноцінно дослідити горно не вдалося, оскільки почалися будівельні роботи. Але за фундаментною траншеєю, яка перерізала посудну камеру (в яку складали посуд для випалювання), вдалося з'ясувати, якими були її форма й конструктивні особливості, прослідкувати стратиграфію заповнення. Знахідки з нього попередньо датовано в межах середини XVIII ст. (на той час Диканька була великим селом Великобудищанської сотні Полтавського полку)*. Хоча після більш ретельного їхнього дослідження датування може уточнитися. Виявилося, що горно (Мал.1) було викопано у жовто-бурому материковому суглинку, який після випалювання посуду побіля країв

горна набув цегельного кольору. Посудна камера мала типову для тогочасних українських горнів циліндроподібну форму й розміри (діаметр близько 130 см, висота близько 60 см). В нижній її частині («черині») збереглися отвори – «дучки» й «продухи» (їх було 12), що поєднували посудну камеру з пічкою, де горів вогонь. Черинь опирався на опорний стовп – «козел», що проходив через центр споруди.

* Щиро дякую кандидату історичних наук, доценту, молодшому науковому співробітнику Інституту керамології НАН України Оксані Коваленко за надану допомогу в атрибуванні знахідок

У заповненні посудної камери віднайдено багато фрагментів глиняних виробів: посуду (Мал.2:2), кахель для печей (Мал.3:1,2) та іграшку-свистунець (Мал.2:1, 3:3). Як виявилось, більшість з них потрапила в горно після припинення його функціонування, коли його закидали сміттям. Але є велика вірогідність того, що ці фрагменти характеризують тогочасну продукцію диканського гончарського осередку. Коротко опишу їх.

Мал.2. Фрагменти глиняних виробів з заповнення посудної камери горна. Диканька, Полтавщина. Середина XVIII ст. (?). Малюнок Анатолія Щербаня

орнамент
скомпоновано з різних за формою хрестів (Мал.3:2). На інших зображено складні композиції, що складаються, окрім хрестів, зі стилізованих рослин і солярних символів (Мал.3:1). Вважаю, що обидві композиції наносилися на кахлі не випадково – вони мали сприяти добробуту власників і захисту від злих сил їхньої господи.

Таким чином, нововиявлена знахідка гончарного горна дозволяє стверджувати про наявність ще одного гончарного осередку козацької доби – села Диканька Великобудичанської сотні Полтавського полку. Досліджені гончарна продукція і виробнича споруда були типовими для тогочасного гончарства Гетьманщини.

Хоча зображення на кахлях мали певну специфіку. Прямих аналогій їм не знайдено.

Жоден з виробів не мав поливи. Серед фрагментів посуду переважали уламки горщиків, хоча зустрічалися й фрагменти глечиків, макітер і тарілок. Посуд прикрашали нанесені червоно-коричневою глиною у верхніх частинах виробів прямі й хвилясті горизонтальні лінії й відтиснуті фігурним інструментом смуги орнаменту. Іграшку-коника декоровано червоно-коричневими і білими смугами. Найбагатше декоровано кахлі – складним рельєфним орнаментом, відтиснутим з форми. Виокремлюються два його типи. На одних кахлях

Мал. 3. Фрагменти глиняних виробів з заповнення посудної камери горна. Диканька, Полтавщина. Середина XVIII ст. (?). Фото Анатолія Щербаня